

KOPCIUSZEK

Phoenicurus ochruros (GMELIN, S.G., 1774)

HISTORIA GATUNKU — Rodzaj *Phoenicurus* wyodrębnił się ze słowików i modraczków jakieś 7,3 milionów lat temu, w późnym miocenie. Podziały liniowe w obrębie rodzaju rozpoczęły się w okresie wczesnego pliocenu (5,9 mln lat temu), co doprowadziło do powstania dwóch pierwotnych kładów: jednego składającego się z czterech gatunków ograniczonych do Himalajów i gór środkowej Eurazji oraz drugiego kładu rozmieszczonego w całej Eurazji i północno-zachodniej Afryce. Dywersyfikacja i radiacja w obrębie rodzaju była kontynuowana w środkowym plejstocenie. Na przełomie pliocenu i plejstocenu, wyłoniły się kolejno dwa nowe gatunki – kopciuszek (ok. 3,0 miliona lat temu) i pleszka (ok. 2,5 miliona lat temu). Sześć powstałych gatunków rozprzestrzeniło się po większości Palearktyki jakieś 1,5 miliona lat temu (Voelker et al. 2015). Podczas plejstocenijskich zlodowaceń znaczna część ptaków zapewne chroniła się w południowej Europie i Afryce. W holocenie nie występował w rejonie dorzecza Rady, gdyż pierwotnie związany był z siedliskami skalnymi i zasiedlał przede wszystkim obszary górskie, np. cały łańcuch Karpat i Gór Świętokrzyskich. Ekspansję na tereny nizinne rozpoczął w połowie XVIII stulecia zasiedlając najpierw domostwa w górach, skąd stopniowo schodził na niziny. Od tego czasu spontanicznie zajął obszar szacowany na 1,6 miliona km² (Niethammer 1951, Landmann 1996, Glutz 2001). W górach Europy Środkowej występował nieprzerwanie od najdawniejszych czasów, gdyż jego szczątki z plejstocenu (zlodowacenie północno-podlaskie) i późnego holocenu znaleziono w jaskiniach Gór Świętokrzyskich (Bocheński 1974, 1992). Wodzicki (1851) pisał, że w Karpatach występuje *Niemal w każdej chacie, w murach ogrodów, w budach szałasów, w młynach i tartakach. A wcześniej Zawadzki (1840) twierdził: występuje na terenach górzystych i na nizinach, na wieżach, domach, kościołach, murach, skałach; w Karpatach notowany do górnej granicy lasu. Ptak wędrowny, który z roku na rok staje się coraz bardziej powszechny.* Pietruski (1840) także umieszcza go w spisie o ptakach byłej Galicji Wschodniej. Na Podgórzu lessowym w Rzeszowie w połowie XIX w. był już powszechny (Schaitter 1868). Podsumowanie wyników ekspansji przedstawił Dunajewski (1934): *w południowych województwach [okres międzywojenny]: śląskiem, krakowskiem, lwowskiem i stanisławowskim jest licznym ptakiem gniazdowym, dochodząc w górach do kosodrzewiny.* Te historyczne dane archeologiczne i biogeograficzne sugerują, że kopciuszek jest prawdopodobnie alochtoniczny dla tego regionu i w dorzeczu Rady kopciuszek pojawił się w pierwszej połowie XIX w.

STATUS I OCENA LICZEBNOŚCI. Synantrop właściwy – sezonowy; liczny – liczebność w latach 2017–2020 oszacowano na 170–260 par, w średnim zagęszczeniu 1,7 p/10 ha terenów zabudowanych. Najlepiej, po kilkakrotnych liczeniach, rozpoznano liczebność w miejscowościach: Kosienice 20–25 par, Maćkowice 18–24 pary, Ciemięrzowice 7–11 par, Kaszyce 10–15 par, Trójczyce 5–10 par, Waclawice 6–10 par, Zabłotce 4–8 par i Zamojsce 5–10 par; w pozostałych miejscowościach stwierdzono Ujkowice 11–14 par; Orzechowce 12–17 par, Batycze 7–11 par, Hnatkowice 7–11 par, Olszynka 6–12 par, Drohojów 15–20 par, Skołoszów 10–20 par, Radymno 30–45 par. Stanowiska położone były niekiedy blisko siebie, w odległości 70–150 metrów.

ŚRODOWISKO. Związany wyłącznie z siedzibami ludzkimi, zasiedla zarówno małe osady, jak i miasteczko Radymno wraz z terenami przemysłowymi. Kluczowym czynnikiem w tych siedliskach jest istnienie obszarów o niskiej trawie lub niskiej roślinności, gdzie zbiera pokarm. Miejscem odpoczynku i żerowania podczas migracji są brzegi Sanu, gdzie niekiedy można obserwować do kilkunastu ptaków, zazwyczaj bowiem jest samotnikiem.

ZMIANY LICZEBNOŚCI. Ogólna liczebność znacznie wzrosła w porównaniu do lat 80. i 90. XX w., np. w roku 1998 w Kosienicach gniazdowało 12–14 par, w 2003 – 11 par, w 2018 – 20–25 par; wówczas średnie zagęszczenie w osiedlach wynosiło około 1 p/10 ha zabudowy wraz z przylegającą zielenią wysoką; wcześniej w latach 1980–1998 liczebność była ustabilizowana (Hordowski 1998). Wzrost liczebności może być związany z ciągłym powiększaniem obszarów takich jak chodniki, betonowe lub asfaltowe drogi, parkingi itp., gdzie ptaki bardzo często przebywają, co w jakimś stopniu przypomina im podłoże skalne, przeplatane niską roślinnością „łąkową” w postaci koszonych trawników (pierwotnie zasiedlał podobne środowiska). Ptaki polując prawie w większości przesiadują na miejscach pozbawionych roślinności zielnej. W przeciwieństwie do środowisk miejskich, siedliska wiejskie obfitują w pokarm i w związku z tym kopciuszki mogą tu osiągać wyższe zagęszczenie.

TERYTORIALIZM. Po zmianie upierzenia kopciuszki ponownie pojawiają się na zajętych wiosną i latem terytoriach, często dość intensywnie samce śpiewają. Pilnują rewirów aż do pierwszych opadów śniegu lub dużego oziębienia, a najpóźniej takie ptaki widziano jeszcze w pierwszej dekadzie grudnia.

ELEMENTY BIOLOGII. Dawniej lokował gniazda na budynkach drewnianych, jedynie w Radymnie od czasu pojawienia się w dorzeczu Rady gniazdował na murach. Obecnie preferuje wszelkiego rodzaju budowle ludzkie, jak również nieczynne urządzenia, czy nawet wewnątrz nieużytkowanej ciężarówki. W Radymnie kilka par gniazdowało w żwirowni co niejako jest pierwotnym siedliskiem dla tego gatunku.

PRZYLOTY/WĘDRÓWKA. Jako migrant krótkodystansowy przylatuje wcześniej, w latach 1960–1998 przylatywał w okolice Przemyśla średnio 26 marca (n=19), zaś w latach 2010–2020 średnio nieco wcześniej 24 marca (n=8). Regularnie pojawia się w trzeciej dekadzie marca, chyba że jeszcze zalega śnieg. Odlot następuje od września do końca listopada, najliczniej w październiku, można wówczas obserwować ptaki poza obrębem zabudowań, żerujące np. wśród pól. W trakcie wędrówki pojedyncze ptaki obserwowano wśród pól

oraz wzdłuż linii kolejowej i rzeki San, gdzie gromadziło się niekiedy po kilkanaście ptaków.

TAKSONOMIA. Wyróżnia się 5 podgatunków; w Europie zachodniej i środkowej, w tym i Polsce występuje *Phoenicurus ochruros gibraltariensis*.

ZIMOWANIE. Kopciuszek z natury przyzwyczajony jest do niskich temperatur, dlatego przebywa na terenie rozrodczym aż do początku grudnia. Ale tylko dwukrotnie widziano zimujące, pojedyncze ptaki w Radymnie: 3 I 2017 i 27 I 2020.

OCHRONA I ZNACZENIE GOSPODARCZE. Na terenie Polski gatunek ten objęty jest ochroną gatunkową i nie ma znaczenia gospodarczego.

UWAGI METODYCZNE. Liczebność określono przede wszystkim na podstawie śpiewających samców rejestrowanych od brzasku do wschodu słońca.

CIEKAWOSTKI.

- populacja z dorzecza Rady w okresie od kwietnia do końca sierpnia zjada około 600–800 kg pokarmu zwierzęcego, w zdecydowanej większości są to owady;
- biomasa wszystkich ptaków w okresie rozrodczym w maju wynosi około 5,8 kg;
- łączna masa jaj pierwszego lęgu to – 0,82 kg.
- łączna masa gniazd wybudowanych do odbycia pierwszego lęgu wynosi ponad 12 kg materiału roślinnego.
- 1–2 dniowe pisklęta są karmione około 80–120 razy dziennie, zaś 5–13 dniowe do 380 razy (Glutz 2001).
- najdalszy przelot – ptak zaobraczkowany jako pisklę pod koniec czerwca 1986 w Velká Jeseň - Czechy został znaleziony na początku listopada 1987 w Damaszku – Syria (Cepak et al. 2008).
- jedna samica złożyła 62 jaja w ciągu pięciu lat i wychowała 49–51 młodych (7–14 rocznie) (Collar 2020).
- w trakcie migracji przelatuje na dobę 78–105 km (Glutz 2001).